

Микола Лукаш: український «Фауст»

Скільки знаєш мов — стільки перед тобою відкрито світів.

Микола Лукаш

Літерату́ра — сукупність писаних і друкованих творів певного народу, епохи, людства. Література відображає та зберігає знання й культуру народу та певного історичного періоду. Водночас вона є різновидом мистецтва, власне, мистецтвом слова, що відображає дійсність у художніх образах, створює нову художню реальність за законами краси.

Світова літерату́ра— сукупність літератур усіх народів світу від давнини до сьогодення. Література кожного народу має свою національну й художню своєрідність, але вона сприймає досягнення літератур інших країн і розвивається у взаємодії з ними, запозичуючи окремі елементи.

До певного часу літературний процес у кожній країні мав відносно замкнений, суто національний характер. Але з розвитком економічних та культурних зв'язків із багатьох національних і місцевих літератур утворюється одна всесвітня література. Всесвітній літературний процес зумовлений розвитком різних національних літератур, які мають власну своєрідність, але водночас існують загальні закономірності, притаманні літературі загалом.

Важливу роль у літературному процесі відіграє взаємодія літератури з іншими видами мистецтва, з культурними та суспільними явищами, з наукою, філософією. Історія літератури тісно пов'язана з історією суспільства, однак їй притаманні власні, внутрішні закони розвитку.

Розвиток і функціонування літературного процесу відбувається завдяки основній умові - виходу в кругосвіт літератури вершин - геніальних творів. Проте слід пам'ятати, що літературний твір створюється тією мовою, якою володіє автор. Автор пише мовою, що використовується в країні, де він живе. Однак література кожного народу є не тільки його власним здобутком. Кращі твори національних літератур стають загальним надбанням і входять до скарбниці світової культури.

Тому для того щоб художній твір потрапив до читачів інших країн, де люди не володіють якоюсь мовою, потрібно перекласти його тією мовою, що там побутує. Проте перекласти літературний твір дуже непросто, адже такий переклад повинен не лише відтворити зміст, а й бути художнім.

Перекладач твору теж є автором, а точніше — автором художнього перекладу. Кожна мова має свою специфіку, інколи неможливо підібрати точний відповідник того чи іншого слова. Перекладач повинен майстерно володіти не тільки мовою оригіналу, а й мовою, якою він здійснює переклад, знати умови виникнення твору, традиції та звичаї країни, особливості культури, до якої

належить твір. Великий внесок у справу культурного обміну між народами зробив і блискучий поет і лінгвіст, знавець 20 з гаком мов, геніальний митець, який у радянські часи подарував українському читачеві понад 1000 видатних творів світової літератури від 100 авторів, неперевершений **Микола Олексійович Лукаш**.

"Це була людина не від світу цього. Він міг взимку вийти надвір у парусинових черевиках і не помітити"

Борис Олійник

Був він особистістю епатажною і в суспільному, і в життєвому, і в мистецькому сенсі. Проте цей епатаж був природним, а не надуманим чи спеціально спланованим... Микола Лукаш був передусім поетом, творцем, тобто належав до числа перекладачів, які дбають не так про відповідність перекладу оригіналові, як за органічне засвоєння канонічних творів світової літератури українською мовою. Його переклади мали відповідати передусім українському світовідчуттю і, не побоюся цього слова, - українському духові.

Уміння інтуїтивно відчувати мову першоджерела, її ритмомелодику, пластику, підтекст і передавати їх українською — вишуканою, почасти рідкісною, але влучною і дотепною — вирізняло Миколу Олексійовича з-поміж інших перекладачів того часу. Ті, хто знав його особисто, неодмінно згадують, що Лукаш надзвичайно любив і умів гратися словами, сипати і пересипати їх, бавлячись зі значеннями. Обоженював він також старі й рідковживані слова, діалектизми. Микола Олексійович перекладав не лише з європейських мов, а й з японської, циганської, їдишу, причому завжди — із першоджерела. Наполеглива праця призвела до виникнення в майбутньому так званої Лукашевої школи перекладу — розкутішої, веселішої, ніж академічна.

У Радянському Союзі іноземні твори мовами національних меншин перекладали зазвичай з російської — і сьогодні деякі видавництва бережуть цю «традицію», каже режисер **Лесь Танюк**. Микола Лукаш першим почав перекладати з оригіналу, надзвичайно майстерно підбираючи лексичні відповідники в українській мові.

«Свого часу я перекладав Шекспіра, і у мене нічого не виходило, доки я не переписав «Декамерон» Лукаша на словники. Просто зробив 16 зошитів із його фразеологією за історичними періодами. Це мені дуже допомогло, тому що це був один і той самий час та логіка», — каже Лесь Танюк.

А **Іван Драч**, який товаришував із Лукашем, пригадує: його переклади Лорки критикувала Нью-Йоркська група — саме через майстерність. Для Тарнавського та Бойчука, які жили в еміграції, саме творення українською було дивом. «А Лукаш знав мову віртуозно, знав її скрупульозно, в деталях, розрізняв за запахом усі нюанси. Через це вони його не сприймали», — розповідає Драч.

«Фауст» — це Пісня Пісень Європи. Це не лише німецький витвір, це витвір і новоєвропейської, і середньовічної традиції водночас. Антоніч називав Гете

«таємним радником Європи». І раптом десь на тоталітарній периферії світу з'явився той персонаж, який зробив такий переклад «Фауста», якому немає рівних у світовій традиції перекладу», – розповідає один із упорядників видання **Вадим Скуратівський**.

Трагедія Й.-В. Гете «Фауст» давно вже належить до класики світової літератури, то ж не дивно, що саме цим шедевром відкривається 15-томне видання перекладів і власних творів Миколи Лукаша. Микола Олексійович, розпочавши роботу над цим перекладом ще на шкільній лаві, загальною віддав Гетевому архітвору понад двадцять років свого життя. Перше видання українського «Фауста» побачило світ 1955 року і стало видатною подією в тогочасному літературному процесі. Ще й до сьогодні, зрештою, Лукашів «Фауст» зберігає своє значення і є чи не найкращим перекладом Гетевої трагедії на чужі мови. Українською мовою «Фауст» перевидавався декілька разів, але пропоноване видання збагачено ще й кількома ґрунтовними розвідками, що вийшли з-під пера провідних літературознавців (В. Скуратівський, Л. Первомайський, Л. Копелєв, Л. Череватенко). Наприкінці додано авторські примітки перекладача М. Лукаша. У 2014 році київським видавництвом Жупанського презентовано друге видання перекладу.

Підривати радянський лад зсередини: блискучий переклад «Фауста»

Перед війною Сталін запровадив платне навчання у вишах, що стало катастрофою для всіх незаможних студентів. Лукаш виступив проти цього і вилетів з університету. Він учителював під Кагарликом і зрозумів, що для того щоб боротися з тим ладом, треба його підривати зсередини. Ще навчаючись у п'ятому класі, він переклав пісеньку Гретхен з «Фауста» Гете. Потім цей переклад був втрачений, але в повному перекладі він відновив пісеньку у тому вигляді, в якому переклав її, ще будучи школярем. Його переклад «Фауста» був визнаний Німецькою академією наук найкращим у світі.

Справа в тому, що Гете писав «Фауста» понад 50 років різностилем і всі перекладачі, які перекладали цей шедевр, вирівнювали стиль та розмір (наприклад, йдеться про Бориса Пастернака, який переклав цей твір російською). Мало того, великий класик Гете використовував у творі брутальну німецьку лайку, а у другій частині так закрутив текст, що вона практично не піддавалася розумінню – «буксували» навіть німецькі дослідники для того, щоб трактувати те, що не піддавалося розумінню німцям. Лукаш, перекладаючи другу частину «Фауста», дешифрував твір. Переклад був завершений у Харкові, у 1952 році, ще за життя Сталіна.

Багато разів Миколу Лукаша викликали закордон, але він так жодного разу в житті не виїхав туди, оскільки «органи» завжди повідомляли буцімто він захворів і поїхати не може.

Справжнього провідника світових культур в Україну тримали наче під замком. Переклад «Фауста» викликав внутрішній спротив в Україні: рукопис передали на рецензію **Леоніду Первомайському**, який тоді теж націлявся на переклад

«Фауста». Письменник протягом двох років не писав рецензію, гальмуючи процес видання перекладу.

Видати переклад вдалося завдяки кмітливості батька Богдана Жолдака, письменника **Олеся Жолдака**, який на той час працював у Держлітвидаві України. Він вмів підробляти чий завгодно почерк, тож почерком письменника, академіка **Максима Рильського** написав резолюцію про те, що той начебто вважає за кончу необхідність видати українською «Фауста». Батько Богдана Жолдака сунув такий вердикт у папери керівнику і книжку моментально пульнули в друк. Цікаво, що в оригіналі були збережені німецькі матюки, перекладені українською. Звісно, після цього посипалися великі шишки на видавництво та перекладача. Лукаш завжди носив при собі оригінал твору і коли йому Первомайський закидав: «що це у тебе за звертання українські пане-брате? Це ж козацьке звертання» Микола Лукаш показав йому, що в оригіналі німецькою вжите те ж саме сполучення слів «Herr-Bruder».

"Європа здригнулася. Більше не існує такого перекладача, який би міг пояснити німцям їхнього класика. Тільки за одним цим прикладом ми можемо говорити про те, що Микола Олексійович є найбільшим світовим перекладачем", - розповідає поет і драматург Богдан Жолдак на "Громадському радіо" про переклад "Фауста" Гете.

Використані джерела:

1. <https://www.google.com/search?biw>
2. <https://uk.wikipedia.org/wiki/>
3. <http://msmb.org.ua/biblioressursi/bibliografiya/osobistosti/mikola-lukash-mot-sart-krainsykogo-perekladu/>
4. https://gazeta.ua/articles/history/_perekladach-mikola-lukash-pidibrav-286-s-inonimiv-do-slova-poviya/825310
5. <https://vsiknygy.net.ua/person/634/>
6. <http://litakcent.com/2014/01/17/mykola-lushkash-j-v-hete-faust/>
7. <https://www.radiosvoboda.org/a/25334639.html>
8. <https://www.volynnews.com/news/all/pid-zirkoiu-lukasha-kym-buv-tvorets-ukrayinskykh-fausta-dekameronu/>
9. <https://www.youtube.com/watch?v=uNudkoSUu34>
10. **Черняков Б.** Микола Лукаш: спадщина і спадкоємці / Б. Черняков // Сучасність. - 2001. - №9. - С. 118-126
11. **Савчин В.** Творчість М.Лукаша в історії українського художнього перекладу [Текст] / В. Савчин // Дивослово. - 1999. - №12. - С. 7-10.
12. **Щепа А.** І наш, і ваш Лукаш // Україна молода. - 2011. - 21 груд. (232). - С. 10.